

УДК 314.15(=16)''04/06''(282.247.314-102.2)

Андрій ФИЛИПЧУК

СЛОВ'ЯНСЬКІ МІГРАЦІЇ V—VII ст. ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕТНОКУЛЬТУРНУ СИТУАЦІЮ У ВЕРХІВ'ЯХ ЗАХІДНОГО БУГУ, ВЕРХНЬОМУ ТА СЕРЕДНЬОМУ ПОДНІСТРОВ'Ї

Висвітлюється проблема слов'янських міграцій V—VII ст. у верхів'ях Західного Бугу, верхній та середній течіях Дністра. Розглядається їхній вплив на етнокультурну ситуацію в зазначеному регіоні. Зокрема висловлено думку про те, що носії праської археологічної культури (склавини) не мали генетичних попередників римської доби на території Подністров'я й Західного Побужжя. На цій основі висунута версія двох «хвиль» міграції вказаними теренами у V ст.

Ключові слова: слов'яни, міграції, ранньослов'янський період, праська археологічна культура, пеньківська археологічна культура, Подністров'я, Західний Буг.

© А. ФИЛИПЧУК, 2017

Поява склавинів та антів на фінальному етапі Великого переселення народів відіграла величезну роль в історії Центрально-Східної Європи. Вона скоригувала етнокультурну карту зазначеного регіону V—VII ст. і надовго визначила його майбутній розвиток. Вихід ранніх слов'ян на історичну арену, без перебільшення, був доволі гучним та супроводжувався широкомасштабними міграційними процесами, освоєнням величезних територій, а також військовими конфліктами. Вивчення цих питань (в т. ч. пошуки т. зв. «останньої прабатьківщини» наших предків, дослідження проблеми походження слов'янських археологічних культур V—VII ст. та міграцій їхніх носіїв протягом третьої чверті I тис. н. е.) до сих пір залишаються одними з найбільш актуальних напрямків слов'янської археології та історії. Разом з цим, окреслені аспекти ранньослов'янської проблематики завжди були предметами бурхливих дискусій у середовищі істориків та археологів. Навіть сьогодні, коли сучасною наукою нагромаджено низку писемних джерел, лінгвістичних матеріалів, а також великий масив археологічних джерел, коли вдалося визначити носіїв праської культури V—VII ст. як склавинів, а пеньківської культури того ж часу як антів¹, не існує єдиної узгодженої схеми слов'янського етногенезу.

Археологічні дослідження дають підстави з великою долею вірогідності говорити про походження колочинської культури V—VII ст. від київських старожитностей III—V ст., а пеньківської культури V—VII ст. від черняхівських старожитностей II—V ст. Набагато складніше виглядає ситуація довкола пошуку витоків праської (прасько-корчацької) культури [5; 8; 10, с. 285—291; 16]. Як не дивно, але саме праський тип старожитностей має достовірне генетичне продовжен-

¹ В науковій літературі можна натрапити на цікаву дискусію про дво- або ж тричленний поділ слов'янського світу тр. чв. I тис. н. е., суть якої зводиться до того, чи ставити в один ряд з ранньослов'янськими склавинами і антами ще й венедів того часу. Думки вчених з цього приводу істотно різнилися. В. Баран, наприклад, вирішив підтримати В. Петрова [44, с. 11—18] та Я. Пастернака [43, с. 5—106] і відтак виділити третю групу слов'янських племен V—VII ст. — венедів, які, згідно з його припущенням, були носіями дзедзіцької культури [9; 11; 12]. На думку ж М. Цукіна [49, с. 284—285], нині підтриману провідним фахівцем з вивчення київських та колочинських старожитностей Р. Терпиловським [54, с. 429], венедів слід шукати саме у колочинській культурі Подесення. На наш погляд, такого явного тричленного поділу слов'янського світу V—VII ст. не було, а сама назва «венеди» у тр. чв. I тис. н. е. була швидше «збірною» узагальненою з попередніх століть [67, с. 95].

ня у VIII—X ст. (на наших теренах він переростає у райковецьку археологічну культуру), чого не можна сказати про долю колочинського та пеньківського типів пам'яток. А тому без вирішення проблеми формування праязких старожитностей неможливо говорити про належне висвітлення проблеми генезису ранніх слов'ян, зокрема — локалізації «ядра» праязкої культури (прабатьківщини склавинів) та визначення початкового вектору їхнього переселення. Для теренів верхньої, середньої течії Дністра, верхів'їв Західного Бугу це питання є особливо принциповим, адже саме тут, на думку багатьох вчених, відбувалося формування старожитностей праязкого типу.

Питання витоків праязкої культури, а отже й проблема походження історичних склавинів, були поставлені на новий рівень у другій половині XX ст. Тоді вони вже відштовхувались від ідеї поліетнічності черняхівської культури й необхідності її локального членування. У цей час завдяки тривалій клопіткій польовій роботі та багаторічному осмисленню отриманих матеріалів видатному українському археологу та історичному В. Барану, вдалося виокремити локальний верхньодністровський варіант черняхівської культури, що поширювався на Південно-Західну Волинь, Верхнє та частково й Середнє Подністров'я [3; 15, с. 178—179]. Підґрунтям для такого виділення, на думку вченого, слугували: *по-перше*, специфіка матеріальної культури варіанта в ареалі черняхівських старожитностей (зокрема наявність на поселеннях заглиблених жител в т. ч. із печами-кам'янками, а у керамічних комплексах пізньоримського періоду — рис ранньослов'янського часу [3, с. 163—166; 15, с. 263]); *по-друге*, підоснови формування варіанта (на базі волино-подільської групи пам'яток [32, с. 33—34]); *по-третє*, генетичні зв'язки із пам'ятками праязко-корчацького типу (через спільні риси матеріальної культури верхньодністровського варіанта та праязкої культури, через функціонування цих «перехідних» пам'яток [4; 5; 8; 16; 17; 18]).

Переводячи напрацювання В. Барана у загальноісторичний контекст хочемо підкреслити, що вченому фактично вдалося «реабілітувати» значною мірою призабуту версію Прикарпатської прабатьківщини слов'ян, що її ще у середині поза минулого століття висунув видатний славіст П. Шафарик [78], а на матеріалах гідронімії підтримав відомий лінгвіст І. Удольф [79].

Погляди В. Барана на питання витоків праязкої культури значною мірою розділили й інші дослідники післявоєнного часу — В. Довженок [30], Б. Тимощук [55], І. Винокур [22; 23], О. Приходнюк [45], Л. Вакуленко [19], А. Сміленко [51] Д. Козак [37, с. 211—234] та ін., а також сучасні фахівці — Б. Магомедов [39, с. 124—129], В. Цигилик [71, с. 104—110], Т. Милян [41], Я. Онищук [42, с. 29], Б. Строць [52] та ін.

Коротко сумуючи головні результати напрацювань цих учених, спробуємо виділити ключові аргументи «удосконаленого» автохтонного підходу, в основі якого лежить компарування старожитностей верхньодністровського варіанта черняхівської культури зі слов'янськими пам'ятками третьої чверті I тис. н. е. на Дністрі та Західному Бугу: 1) присутність у матеріальній культурі верхньодністровського варіанта таких рис, які можна кваліфікувати, як ранньослов'янські; 2) існування певних реліктів попереднього римського періоду у культурі ранніх слов'ян; 3) спільні риси, що споріднювали черняхівські та праязкі старожитності; 4) наявність «перехідних» пам'яток від черняхівської до праязкої культур, де вказані моменти проявлялися більшою мірою.

Не зважаючи на солідну джерельну базу, доволі актуальні інтерпретації учених, ми все ж вважаємо, що нині ще зарано говорити про беззаперечну локалізацію «ядра» культури праязко-корчацького типу. Аналіз наведених аргументів вчених дав змогу нам говорити, що на сучасному етапі розробки цієї проблеми, жоден з них не є безспірним. Зокрема, наявність «ранньослов'янських елементів» у старожитностях черняхівської культури — це швидше своєрідний результат вивчення недостатньо стратифікованих комплексів, аніж відображення реального стану справ. Схожою видається й ситуація з певними «реліктами» матеріальної культури римського часу у ранньослов'янських старожитностях, а також інтерпретації історичного розвитку пам'яток «перехідного» типу. Стосовно останніх, то вони, на нашу думку, являють собою прості двошарові поселення [64—66]. Принагідно звернемо увагу, що Б. Тимощук свого часу також виділяв пам'ятки «перехідного» типу від культури карпатських курганів II—V ст. Верхнього Попруття до місцевих старожитностей праязкої культури за методикою, схожою до підходів В. Барана [55; 56, с. 31]. Правда вже у цьому випадку на доволі дискусійні питання археології гарно пролили світло

самі писемні дані. Вони однозначно відкинули думку про заселення Попруття у пізньоримський період слов'янським населенням [20, с. 215—218], а тому вказують на неможливість існування генетичних зв'язків між римськими та ранньослов'янськими горизонтами на подібних пам'ятках «перехідного» типу.

Не дають змоги говорити про генетичні зв'язки між пам'ятками верхньодністровського варіанта черняхівської культури та місцевими празько-корчацькими поселеннями, окрім іншого, й закономірності переселенських процесів ранніх слов'ян [60, с. 76]. На користь відсутності таких зв'язків говорить й аналіз рівня освоєння регіону носіями старожитностей празького типу [61, с. 54—58; 62, с. 200—203; 63, с. 45—47]. Зокрема, що стосується міри освоєння теренів Подністров'я, то місцеві празько-корчацькі селища (як і по всьому ареалі культури) характеризувалися, в принципі, т. зв. «низинною» топографією. Цікаво, що повномасштабне освоєння ландшафтів верхньої, середньої течії Дністра носіями культури празького типу відбулося порівняно пізно — з поч. IX ст. [69, с. 97—98]. Такі «внутрішньоколонізаційні» процеси проходили за подібною моделлю на усіх територіях, зайнятих поселеннями празької культури [75, с. 16—17; 81, с. 92—99], або інших типів старожитностей [35, с. 74—92]. Саме тому складається враження, що носії культури празького типу не проживали у Подністров'я в римський час. Адже, якщо б прабатьківщина носіїв празьких старожитностей перед їхнім розселенням у V—VII ст. знаходилася в окресленому регіоні, то освоєння топографії на рівні височинної групи почалося б значно раніше, аніж на поч. IX ст. [62; 63, с. 43].

Цінні свідчення про генезис празько-корчацької культури Подністров'я і Західного Бугу можна отримати звертаючись до вивчення процесу міграцій ранньослов'янського населення. Зокрема, аналізуючи найближче природне середовище селищ V—VII ст., розташованих вздовж берегів р. Золота Липа [70], яка розглядається нами, як один з важливих шляхів міграцій, ми простежили цікаву закономірність. Як виявилось, під час міграцій, слов'яни вибирали собі для розташування поселень такі місця, геоморфологічні і топографічні характеристики яких були притаманні для їхньої попередньої локалізації. В цьому плані надзвичайно важливим є те, що за умови подібного ландшафту структура господарства переселенців практично не зазнавала змін. Нагадаємо, асортимент археологічних

арте- та екофактів, віднайдених на ранньослов'янських селищах V—VII ст., вказують на такий собі «ландшафтний тип господарства»², в якому, поряд із вирощуванням злакових (просо, пшениця, жито, ячмінь, рідше овес тощо), технічних (конопля, льон) та городніх (бруква, ріпа) культур, важливе місце займало приселищне скотарство [6, с. 48—49].

Переглядаючи роль фактору ландшафту під час міграцій на мезо- та макрорівнях, виявляємо, що це значною мірою проливає світло на міграційні процеси, шляхи та, можливо, й епіцентр розселення празько-корчацького населення верхів'їв Західного Бугу та Подністров'я. Як відомо, далека ресурсна зона празько-корчацьких поселень Верхнього, Середнього Подністров'я не буде подібною до ресурсної зони поселень, що локалізуються на Волині, адже мова йде про принципово різні ландшафти. Водночас, близька ресурсна зона та ландшафт на її рівні, виявляться максимально подібними для поселень зазначених географічних зон [46, с. 8—9; 57, с. 4—6]. Тому вірогідно, що закономірності при виборі місця поселення спрацьовують і на цьому рівні [60, с. 76].

Як бачимо, автохтонний підхід до вивчення витоків празько-корчацьких пам'яток Подністров'я та Попруття має багато нез'ясованих аспектів, інтерпретація яких іноді є більш ніж дискусійною. Зовсім протилежні погляди викладаються у міграціоністських напрацюваннях. Серед них значну частину становлять роботи, які нині є своєрідним історіографічним пережитком. Мова в першу чергу йде про пошуки витоків празької культури у хронологічно раніших пшеворських старожитностях. Видима різниця у матеріальній культурі обох типів пам'яток не давала змоги стверджувати факт повного «переростання» пшеворської культури у празько-корчацьку. Тому археологи намагалися диференціювати пшеворські старожитності на регіони (В. Сєдов [48, с. 53—74, 116—117]) чи елементи (І. Русанова [47]), з виділенням серед них слов'янських комплексів, які відтак пробували пов'язати із празькими пам'ятками. Ми не будемо деталізувати аргументацію І. Русанової та В. Сєдова, а також аналізувати її на предмет слабких сторін. Для свого часу це було доволі вичерпно здій-

² Під «ландшафтным типом господарства» розуміють абсолютну диференційованість і максимальну технологічність господарства, яка може бути досягнута тільки на елементарному рівні — на рівні конкретних гнізд-поселень [68, с. 62].

снено низкою їхніх сучасників [6, с. 58—59, 60, 69; 72, с. 63—67]. Наукова спільнота вбачала маловірогідними думки про генетичні зв'язки вісленського («слов'янського») регіону або ж окремих слов'янських компонентів пшеворської культури із празькими старожитностями. Не останню роль при цьому відіграв не лише аналіз археологічних, але й нарративних джерел. Адже, як відомо, згідно з наявними нині писемними даними Вісло-Одерське межиріччя у пізньоримський час заселяли вандала та луті.

Зовсім інакше спрямування у вирішенні проблеми співвідношення празьких та черняхівських пам'яток й дослідженні генези перших мають роботи російського археолога І. Гавритухіна. На відміну від своїх попередників І. Вернера [21, с. 102—115; 80], П. Третьякова [58, с. 301—302], К. Годловського [76, с. 7—27], М. Парчевського [77, с. 105—108] та ін., котрі вважали, що витоки ранньосередньовічних старожитностей в т. ч. празького типу, слід шукати в районі поширення київських та пізньозарубинецьких пам'яток верхньої течії Дніпра, І. Гавритухін подав більш детальну й реалістичнішу концепцію північнішого походження празької культури. Зокрема, вченому вдалося виокремити та вивчити матеріали т. зв. «нульової фази» (IV ст. — сер. V ст.) празьких старожитностей, що локалізуються на північніших, стосовно досліджуваного регіону територіях [57, с. 7]. Таким ядром формування старожитностей празького типу І. Гавритухін окреслює терени Полісся, схожих фізико-географічних районів Житомирщини й Північної Київщини [25, с. 82—83]. Визначальну роль у своїй концепції «ядра» празької культури вчений відводить раннім комплексам з поселень Острів [31], Тетерівка [57], Петриків [23] та ін. Тут, на переконання археолога, вдалося віднайти не лише найбільш архаїчну кераміку празько-корчацького типу, але й деякі інші добре датуючі речі [29]. В підсумку, це дало змогу розділити кераміку празької культури Білорусії на три групи, першу з яких (групу 16) вчений відніс до «нульової фази» і датував в межах IV—V ст. [28]. Значною мірою позиції І. Гавритухіна розділяє білоруська дослідниця В. Вяргей [24], яка визначає хронологію празьких старожитностей Білоруського Полісся в рамках IV — поч. VII ст., а самі терени включає в регіон формування зазначеної культури.

Коротко зупинимося на розумінні І. Гавритухіним подій фіналу римського й початку ранньослов'янського

періодів у досліджуваному регіоні. На думку археолога, наприкінці римського часу слов'янські групи пересувалися з Волині на Середній Дністер, де вступали у контакт з місцевим населенням черняхівської культури. Протягом усього V ст., згідно з ученим, прослідковувалося поступове освоєння правобережжя Середнього Дністра і Верхнього Прута, яке супроводжувалося асиміляціями груп місцевого населення, що пов'язані насамперед з носіями культури карпатських курганів [25, с. 83; 26; 27]. Відразу ж зазначимо: попри те, що у науковій літературі нерідко допускаються думки про співіснування населення різних культур чи спільностей на певній території (споріднених в етнічному плані або ж зовсім чужих), таку думку ми прийняти не можемо. Перш за все це зумовлено тим, що, як ми вже раніше висловлювалися, ранньослов'янські елементи на черняхівських пам'ятках, скоріш за все, є своєрідним «наслідком» теорії та методики формування джерел. З іншої сторони, якої форми в такому випадку набули б такі пересування — незрозуміло. Інфільтрація, чи масова міграція слов'ян при наявному автохтонному населенню верхньодністровських старожитностей? Судячи з невеликої кількості ранньослов'янських елементів на фіналі черняхівської культури, ми повинні мати справу з інфільтрацією. Але ж вона не є можливою з огляду на зміст процесів переселення носіїв празької культури. Адже населення мігрувало не окремими малими сім'ями, а селищами, зберігаючи при цьому великі патріархальні сім'ї [59, с. 222—225; 60, с. 74—75]. Натомість, говорити про масовий вплив празького населення на фіналі черняхівської культури — це означає шукати окремі поселення без слідів іноплеменників-автохтонів. А такі селища мали б існувати з огляду на відмінну топографію (а отже й господарство) празької і черняхівської культур досліджуваного регіону. Тому, знову ж таки, вирішення цих та інших питань лежить виключно у площині теорії та методики польового пошуку.

Отже, носії празької культури (себто склавини) на теренах верхів'їв Західного Бугу та верхньої, середньої течії Дністра все ж є прийшлим населенням, яке у V—VII ст. масово мігрувало з північніших теренів. Відтак, постає слушне питання — питання етнічної належності населення, яке проживало на зазначених теренах у римський час. Археологічні джерела [2, с. 48—53; 4, с. 18—61, 75—103; 36, с. 111] досить добре засвідчують, що матеріальна культура населен-

ня пізньоримського часу у верхів'ях Західного Бугу, на Верхньому й Середньому Дністрі, в цілому схожа до культури носіїв черняхівських пам'яток Середньо-го Подніпров'я (антів римського періоду).

В цьому плані на себе звертає увагу ще один цікавий факт. Мало не всі радянські і російські вчені історики (О. Іванова, Г. Літаврін, В. Королюк, Б. Флоря, В. Алексеев та ін. [33, с. 37—38; 38, с. 15—17; 1, с. 208—209] вслід за В. Сєдовим [49, с. 16—22] пов'язували слов'янське населення третьої чверті I тис. н. е. Прикарпаття і окремих суміжних теренів не зі склавинами, а саме з антами, які своїми коренями тут ніби то сягали попередньої історичної доби (у своїй концепції В. Сєдов звісно ж виходив з тези про ототожнення носіїв черняхівської культури та антів [40, с. 51—54]). Звичайно, прийняти думку про антське населення на Верхньому Дністрі у ранньослов'янський період ми не можемо хоча б з огляду на археологічні матеріали. Однак, доля раціональності у напрацюваннях цих вчених все ж є. Можливо, вона стосується тієї частини концепції, яка говорить про проживання у пізньоримський час на теренах верхньодністровського варіанта черняхівської культури населення, близького до антського союзу племен. Іншими словами, перед приходом склавинів на терени верхньої й частково середньої течії Дністра і Західного Бугу, тут проживали такі племена пізньоримського часу, що їх можна хоча б опосередковано асоціювати з антами [74].

До речі, для підтвердження такого припущення можуть послугувати й відомості Йордана про слов'яно-германські війни пізньоримського періоду [34, с. 269—273]. Як відомо, германські племена готів, які з др. пол. II ст. н. е. вирушили з Нижнього Повіслення у бік Північного Причорномор'я, мали б просуватися в т. ч. через досліджуваний регіон. Германці залишили по собі певні старожитності, на підставі чого можна говорити про їхній перехід з Вісли чи Західного Бугу у верхів'я Південного Бугу як складову міграційного шляху. Так чи інакше, у цьому та суміжних регіонах, а зокрема і у Північному Прикарпатті, в т. ч. верхній течії Дністра, повинні фіксуватися певні контакти між германським та слов'янським населенням. Форма подібних контактів нам відома — це війна готів з антами. При чому не зі склавинами, а саме з антами. Звідси виходить, що склавини не входили у зону прямого впливу майбутньої «держави Гер-

манаріха», поза як на час конфлікту проживали поза її основними межами. Це можливо лише у тому випадку, якщо вони локалізувалися на більш північних від Верхнього й Середнього Подністров'я теренах.

Ще однією стороною зазначеної проблематики є проблема «змішування» синхронного склавинського та антського населення в контактних зонах зазначеного регіону (на Поділлі, в межиріччі Прута і Дністра в т. ч. у Молдові). Пояснення механічного «схрещування» [45, с. 16—18, 29—36] чи суміжного проживання [50, с. 110—112] на одних і тих самих теренах представників нехай і споріднених, проте неоднакових спільнот виглядає непереконливим. Однак, накладання празьких та пеньківських (антських) старожитностей в археологічному контексті теж є очевидним. Майбутні польові студії над «змішаними» празько-пеньківськими («склавино-антськими») археологічними пам'ятками та прискіпильний аналіз писемних джерел тієї доби, напевне внесе більше ясності у розуміння цього питання [53; 67].

Отже, окреслений стан справ диктує наступну картину початкового етапу міграційних процесів у верхній течії Західного Бугу, на Верхньому та Середньому Подністров'ї. Перед приходом сюди (з північніших територій, ймовірно із Волині) носіїв празької культури (склавинів) місцеві терени покинуло населення верхньодністровського варіанта черняхівської культури (анти римського періоду). Вони, як і пізніші носії празьких старожитностей, могли прямувати в основному на південь, використовуючи при цьому такі водні артерії як Дністер, Прут та Сірет. Через певний проміжок часу, який доволі важко, а інколи й неможливо вловити шляхом археологічних досліджень, у вказаний регіон просунулися склавини. Накладання їхніх міграційних шляхів на терени проживання носіїв верхньодністровських старожитностей стало причиною певної «деформації» наших уявлень про етнокультурні процеси в зазначеному регіоні, оскільки розчленувати старожитності зламу римсько-ранньосередньовічної доби не завжди дозволяла методика археологічного польового пошуку другої половини XX ст. А загалом, це означає, що терени верхньої течії Західного Бугу, Верхне та Середне Подністров'я не входили до зони «останньої прабатьківщини» склавинів перед їхнім розселенням у V—VII ст. Ці терени лише локалізувалися на міграційному шляху склавинів, цілком можливо — навіть найближче до їхньої прабатьківщини.

1. Алексеев С.В. Славянская Европа V—VI вв. / С.В. Алексеев. — Москва, 2008. — 448 с.
2. Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды) / под. ред. Аулиха В.В., Свешникова И.К., Цыгылька В.Н. и др.; отв. ред. Черныш А.П. — Киев, 1990. — 192 с.
3. Баран В.Д. Черняхівська культура (за матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу) / В.Д. Баран. — Київ, 1981. — 263 с.
4. Баран В.Д. Черняховская культура и сложение раннесредневековых славянских древностей / В.Д. Баран // Познейшие судьбы Черняховской культуры. — Камянец-Подольский, 1981. — С. 3—5.
5. Баран В.Д. Сложение славянской раннесредневековой культуры и проблема расселения славян / В.Д. Баран // Славяне на Днестре и Дунае. — Киев, 1983. — С. 5—48.
6. Баран В.Д. Пражская культура Поднестровья (по материалам поселений у с. Рашков) / В.Д. Баран. — Киев, 1988. — 160 с.
7. Баран В. Склавини — предки українського народу / В. Баран // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. Тези доповідей та повідомлень. Міжнародна наукова конференція. Галич, 19—21 серпня 1993 р. — Львів, 1993. — С. 5—6.
8. Баран В. Становлення ранньосередньовічних слов'янських культур та основні шляхи розселення слов'ян / В. Баран // Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка. — Львів, 1993. — Т. ССХХV. — С. 59—86.
9. Баран В. Венеди, склавини та анти у світлі археологічних джерел / В. Баран // Тези доповідей української делегації на VI Міжнародному конгресі слов'янської археології (Новгород, Росія, 1996 р.). — Київ, 1996. — С. 5—7.
10. Баран В.Д. Східнокарпатський регіон у V—VII ст. н. е. / В.Д. Баран // Етногенез та етнічна історія населення Карпат. — Львів, 1999. — С. 263—307.
11. Баран В. Археологія про венедів, склавинів та антив / В.Д. Баран // Труды VI Международного конгресса археологов-славистов. — Москва, 1997. — Т. 1. — С. 54—165.
12. Баран В.Д. Склавини та анти у світлі нових археологічних джерел / В.Д. Баран // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. Збірник наукових статей, присвячених 100-річчю з дня народження Віктора Платоновича Петрова. — Київ; Львів, 1997. — С. 119—133.
13. Баран В. Велике розселення слов'ян / В. Баран // Археологія. — 1998. — № 2. — С. 30—37.
14. Баран В. Венети, склавини та анти у світлі археології / В. Баран // Kraje słowiańskie w wiekach średnich. — Poznań, 1998. — S. 38—49.
15. Баран В.Д. Давні слов'яни / В.Д. Баран. — Київ, 1998. — 335 с.
16. Баран В.Д. Витоки ранньосередньовічних слов'янських культур / В.Д. Баран // АДЛУ. — Львів, 2002. — Вип. 5. — С. 94—114.
17. Баран В.Д. Поселення у Теремцях і проблема формування слов'янських ранньосередньовічних культур / В.Д. Баран // Збірка тез доповідей на конференції Черняхівська культура. Актуальні проблеми дослідження (до 40-річчя археологічної експедиції НПУ ім. М.П. Драгоманова) 15—17 жовтня 2010 р. — Київ, 2010. — С. 9—12.
18. Баран В.Д. Черняхівська культура та слов'яни / В.Д. Баран // Слов'яни у первісності і ранньому середньовіччі. — Київ, 2011. — С. 24—38.
19. Вакуленко Л.В. Проблема преемственности черняховских и раннеславянских древностей в свете исследований на Среднем Днестре / Л.В. Вакуленко, О.М. Приходнюк // SA. — 1985. — XXXIII—1. — S. 71—136.
20. Вакуленко Л.В. Українські Карпати у пізноримський час / Л.В. Вакуленко. — Київ, 2012. — 302 с.
21. Вернер И. К происхождению и распространению антов и склавен / И. Вернер // SA. — 1972. — № 4. — С. 102—115.
22. Винокур І.С. Черняхівська культура і слов'яни / І.С. Винокур // Археологія. — Київ, 1999. — № 2. — С. 127—133.
23. Вяргей В. Раннеславянское поселение Петрыкау-2 на р. Прыпяць / В. Вяргей, В. Трымер // Гістарычна-археалагічны зборнік. — Мінськ, 2003. — № 18.
24. Вяргей С.В. Пражская культура в Беларуси / С.В. Вяргей // Archeologia o początkach słowian. — Kraków, 2005. — S. 487—502.
25. Гавритухин И.О. Начало великого славянского расселения на юг и запад / И.О. Гавритухин // Археологічні студії. — 2000. — № 1. — С. 72—90.
26. Гавритухин И.О. Финал традиций культур римского времени в Восточном Прикарпатье / И.О. Гавритухин // Die spatromische Kaiserzeit und die fruhe Volkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa. — Łódź, 2000. — S. 261—324.
27. Гавритухин И.О. Взаимоотношения славянских и восточногерманских народов во второй половине V — начале VI в. / И.О. Гавритухин // Чтения, посвященные 100-летию деятельности Василия Алексеевича Городцова в Государственном Историческом музее: Тезисы конференции. Часть II. — Москва, 2003. — С. 109—113.
28. Гавритухин И.О. Хронология пражской культуры Белорусского Полесья / И.О. Гавритухин // Гістарычна-археалагічны зборнік. — Мінськ, 2003. — № 18. — С. 123—138.
29. Гавритухин И.О. Комплексы пражской культуры с датируемыми вещами / И.О. Гавритухин // Archeologia o początkach słowian. — Kraków, 2005. — S. 401—461.
30. Довженок В.И. Об этнической принадлежности населения черняховской культуры / В.И. Довженок // Древние славяне и Киевская Русь. — Киев, 1989. — С. 6—14.
31. Егорейченко А.А. Поселение у д. Остров Пинского р-на Брестской обл. / А.А. Егорейченко // Archaeologica. — 1991. — № 1. — С. 61—82.

32. Этнокультурная карта Украинской ССР. — Киев, 1985. — 184 с.
33. *Иванова О.В.* Славяне и Византия / О.В. Иванова, Г.Г. Литаврин // Раннефеодальные государства на Балканах VI—XII вв. — Москва, 1985. — С. 34—98.
34. *Иордан.* О происхождении и деяниях гетов (Гетика) // Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия / под. ред. Джаксон Т.Н., Коноваловой И.Г. и Подосинова А.И. — Т. I: Античные источники / составитель Подосинов А.В. — Москва, 2009. — С. 269—273.
35. *Кравченко Н.М.* Исследование славянских памятников на Стугне / Н.М. Кравченко // Славяне и Русь. — Киев, 1979. — С. 74—92.
36. *Козак Д.Н.* Волинь в первой половине I тыс. н. э. / Д.Н. Козак // Труды V Международного конгресса археологов-славистов. — Т. IV. — Киев, 1985. — С. 111.
37. *Козак Д.Н.* Етнокультурні процеси на теренах українського Подністров'я в першій половині I тис. н. е. / Д.Н. Козак // АДЛУ. — Львів, 2006. — Вип. 9. — С. 211—234.
38. *Королюк В.Д.* Древняя славянская этническая общность / В.Д. Королюк, Г.Г. Литаврин, Б.Н. Флоря // Развитие этнического самосознания славянских народов в эпоху раннего средневековья. — Москва, 1982. — С. 15—17.
39. *Магомедов Б.* Черняховская культура. Проблема этноса / Б. Магомедов. — Lublin, 2001. — 290 с.
40. *Махно Е.В.* Анты и Черняховская культура / Е.В. Махно, М.И. Сикорский // VI Международный конгресс славянской археологии, г. Прилеп, Югославия, 1990 г. Тезисы докладов советской делегации. — Москва, 1990. — С. 51—54.
41. *Милян Т.* Пам'ятки з рисами перехідного періоду / Т. Милян // Вісник Інституту археології ЛНУ ім. І. Франка. — Львів, 2006. — Вип. 1. — С. 27—38.
42. *Онищук Я.І.* Етнічна віднесеність археологічних культур I тис. н. е. на території Галичини / Я.І. Онищук // Галичина: етнічна історія. — Львів, 2008. — С. 13—32.
43. *Пастернак Я.* Ранні слов'яни в історичних, археологічних, лінгвістичних дослідженнях / Я. Пастернак. — Нью-Йорк ; Париж ; Мюнхен, 1975. — С. 5—106.
44. *Петров В.П.* Етногенез слов'ян / В.П. Петров. — Київ, 1972. — 240 с.
45. *Приходнюк О.М.* Слов'яни на Поділлі (VI—VII ст. н. е.) / О.М. Приходнюк. — Київ, 1975. — 154 с.
46. *Русанова И.П.* Славянские древности VI—VII вв. / И.П. Русанова. — Москва, 1976. — 215 с.
47. *Русанова И.П.* Этнический состав носителей пшеворской культуры / И.П. Русанова // Раннеславянский мир. Материалы и исследования. — Москва, 1990. — С. 119—135.
48. *Седов В.В.* Происхождение и ранняя история славян / В.В. Седов. — Москва, 1979. — 154 с.
49. *Седов В.В.* Анты / В.В. Седов // Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей. — Москва, 1987. — С. 16—22.
50. *Седов В.В.* Славяне: Историко-археологическое исследование / В.В. Седов. — Москва, 2002. — 626 с.
51. *Сміленко А.Т.* Слов'яни Подніпров'я в ареалі черняхівської культури / А.Т. Сміленко // Старожитності Русі-України. — Київ, 1994. — С. 68—73.
52. *Строєць Б.С.* Черняхівська культура Західного Поділля : автореф. к. і. н. / Б.С. Строєць. — Київ, 2006. — 18 с.
53. *Тельнов Н.П.* Изучение славянской культуры в Молдавии в конце 70-х — в 80-е годы / Н.П. Тельнов // Днестро-Дунайское междуречье в I — начале II тыс. н. э. (Сб. научных трудов). — Киев, 1987. — С. 58—67.
54. *Терпиловский Р.В.* Некоторые дискуссионные проблемы археологии истории ранних славян / Р.В. Терпиловский // Stratum plus. — № 5. — Санкт-Петербург ; Кишинев ; Одесса ; Бухарест, 2001—2002. — С. 429.
55. *Тимощук Б.А.* Кодын — славянское поселение переходного периода / Б.А. Тимощук, Л.Г. Кулиниченко // АО 1971 г. — Москва, 1972. — С. 368—369.
56. *Тимощук Б.О.* Слов'яни Північної Буковини V—IX ст. / Б.О. Тимощук. — Київ, 1976. — 176 с.
57. *Томашевский А.П.* Славянское поселение Тетеревка-I / А.П. Томашевский, И.О. Гавритухин. — Киев, 1992. — 91 с.
58. *Третьяков П.Н.* Фино-угры балты и славяне на Днепре и Волге / П.Н. Третьяков. — Москва ; Ленинград, 1966. — 308 с.
59. *Филипчук А.* Про міграційні процеси слов'ян в ранньому середньовіччі (за матеріалами поселень V—VII ст. українського Прикарпаття) / А. Филипчук // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи : матеріали VII міжнародної студентської наукової археологічної конференції (Чернігів, 11—13 квітня 2008 р.). — Чернігів, 2008. — С. 222—225.
60. *Филипчук А.* Міграційні процеси слов'ян V—VII ст. у Верхньому, Середньому Подністер'ї та Верхньому Попрутті (за матеріалами стаціонарних і розвідкових досліджень) / А. Филипчук // Вісник Інституту археології. — Львів, 2010. — Вип. 5. — С. 61—83.
61. *Филипчук А.М.* Прикарпатська прабатьківщина слов'ян перед їхнім розселенням у V—VII ст. / А.М. Филипчук // Вісник Інституту археології. — Львів, 2011. — Вип. 6. — С. 52—61.
62. *Филипчук А.* Про деякі аспекти заселення українського Прикарпаття носіями старожитностей пражського типу / А. Филипчук // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи : матеріали X міжнародної студентської наукової археологічної конференції (Чернігів, 15—17 квітня 2011 р.). — Чернігів, 2011. — С. 200—203.
63. *Филипчук А.* Ранньослов'янські пам'ятки Верхнього та Середнього Подністров'я в контексті міграційних процесів / А. Филипчук // Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники. — Львів ; Винники, 2011. — Вип. 4. — С. 35—51.
64. *Филипчук А. М.* Деякі аспекти хронології пражських старожитностей Південно-західної Волині та україн-

- ського Прикарпаття / А.М. Филипчук // Вісник Інституту археології. — Львів, 2012. — Вип. 7. — С. 33—58.
65. Филипчук А. Проблема походження старожитностей празького типу: стан та перспективи дослідження / А. Филипчук // Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники. — Львів ; Винники, 2012. — Вип. 6. — С. 271—274.
66. Филипчук А.М. Деякі теоретико-методологічні аспекти формування джерельної бази празьких селищ Верхнього, Середнього Дністра та Верхнього Прута (польові роботи др. пол. ХХ ст.) / Филипчук А.М. // Археологічні студії. — Київ ; Чернівці, 2014. — Вип. 5. — С. 183—199.
67. Филипчук А. До питання про місце празьких пам'яток серед синхронних слов'янських старожитностей / Филипчук А. // Пліснеські старожитності. Збірник наукових праць Адміністрації історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ» на пошану Михайла Андрійовича Филипчука. — Львів, 2016. — С. 94—104.
68. Филипчук М. Про структуру господарства Прикарпатських слов'ян у VIII—X ст. / М. Филипчук // Галицько-Волинська держава: матеріали і дослідження. — Львів, 1999. — С. 62.
69. Филипчук М. Райковецька культура в українському Прикарпатті: хронологія і періодизація / М. Филипчук // Вісник Інституту археології. — Львів, 2008. — Вип. 3. — С. 68—135.
70. Филипчук М.А. Пам'ятки черняхівської та празької культур узбережжя р. Золота Липа / Филипчук М.А., Филипчук А.М. // Карпатика. — Ужгород, 2014. — Вип. 43. — С. 160—173.
71. Цигилик В.М. Нові пізньочерняхівські житла на Львівщині / В.М. Цигилик // Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. — Київ ; Львів, 1997. — С. 104—110.
72. Шукин М.Б. О некоторых проблемах черняховской культуры и происхождения славян (по поводу статей Е.А. Рикмана, И.С. Винокура, В.В. Седова и И. Вернера) / М.Б. Шукин // СА. — 1975. — № 4. — С. 63—67.
73. Шукин М.Б. На рубеже ер / М.Б. Шукин. — Санкт-Петербург, 1994. — 324 с.
74. Fylypčuk A. O pitanju početne etape slavenskih migracija gornjim tokom Zapadnog Buga te Gornjim i Srednjim Podnistrov'jem / A. Fylypčuk // Ukrajinški Karpati: etnogeneza — arheologija — etnologija. Zbornik radov (prijevod s ukrajinskoga). — Zagreb, 2014. — S. 71—94.
75. Galuška L. Slovane / L. Galuška. — Brno, 2008. — 120 s.
76. Godłowski K. Z badan nad zagadaniem rozprzestrzenienia slowian w V—VII w. / K. Godłowski. — Kraków, 1979. — S. 7—27.
77. Parczewski M. Najstarsza faza kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce / M. Parczewski. — Kraków, 1988.
78. Šafarik P. Slovanské starožitnosti / P. Šafarik. — Praha, 1837. — 1008 s.
79. Udolph J. Zum Stand der Diskussion um Urheimat der Slaven / J. Udolph // Beitrage zur Namenforschung. — 1979. — Bd. № 7—14. — S. 1—23.
80. Werner J. Zur Herkunft und Ausbreitung der Anten und Sklavenen / J. Werner // Actes du VIII CISP. — Beograd, 1971. — S. 243—252.
81. Wehner D. Stodorania. Struktury osadnicze stodoran i ich przemiany we wczesnym średniowieczu (VII — poł. XII w.) / D. Wehner // Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Винники. — Львів ; Винники, 2010. — Вип. 3. — С. 92—99.

Andrii Fylypčuk

SLAVIC MIGRATION IN 5—7th CENTURIES AND ITS IMPACT ON THE ETHNOCULTURAL SITUATION IN THE UPPER REACHES THE WESTERN BUG, THE UPPER AND MIDDLE DNIESTER

The problem of Slavic migrations in 5—7th centuries in the upper reaches of the Western Bug and the Upper and Middle Dniester is examined in the article. The impact of Slavic migrations on the ethnocultural situation in that region is considered. In particular, suggested that the population of Prague archaeological culture (sklavyny) had no genetic precursors of Roman period on the territory of the Dniester and the Western Bug. On this basis the version of two «waves» of migration on specified area in 5th century has been put forward.

Keywords: Slavs, migration, Early Slavic period, Prague archaeological culture, Penkivska archaeological culture, Dniester, Western Bug.

Андрій Фьльпчук

СЛАВЯНСКІЕ МІГРАЦІЇ V—VII вв. И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЭТНОКУЛЬТУРНУЮ СИТУАЦИЮ В ВЕРХОВЬЯХ ЗАПАДНОГО БУГА, ВЕРХНЕМ И СРЕДНЕМ ПОДНЕСТРОВЬЕ

Освещается проблема славянских миграций V—VII вв. в верховьях Западного Буга, верхнем и среднем течении Днестра. Рассматривается их влияние на этнокультурную ситуацию в упомянутом регионе. В частности высказана мысль о том, что носители пражской археологической культуры (склавины) не имели генетических предшественников римской эпохи на территории Поднестровья и Западного Побужья. На этом основании выдвинута версия двух «волн» миграции указанными территориями в V в.

Ключевые слова: славяне, миграции, раннеславянский период, пражская археологическая культура, пенковская археологическая культура, Поднестровье, Западный Буг.